

Ksenija Režić

**REMSKO EVANDELJE
PREMA HRVATSKOGLAGOLJSKOM LEKCIONARU**

Znameniti slavenski rukopisni kodeks poznat u slavističkoj znanosti kao *Remsko evanđelje* ili *Texte du Sacre* liturgijski je spomenik crkvenoslavenskoga jezika pisan ćirilskim i glagoljskim slovima. Ćirilčki dio kodeksa pisan je u 11. st., i drži se da je stariji od *Ostromirovog evanđelja*. Sadrži samo evanđeoske perikope i kao takav nije mogao služiti neposredno u bogoslužju. Prema sadržaju ovoga prvoga dijela za čitav se kodeks proširio naziv *Evanđelje* što nije točno, jer je drugi glagoljski dio kodeksa pravi misni lekcionar sa evanđeoskim perikopama, poslanicama i *Djelima apostolskim* za blagdane kroz cijelu crkvenu godinu. S obzirom na strukturu *Remskoga rukopisa* mislim da bi se sam rukopis mogao zvati zbornik, njegov ćirilčki dio *Evanđelistar* a glagoljski *Lekcionar*.

Povijest istraživanja *Remskoga zbornika* duga je i bogata. Najugledniji slavisti bavili su se njegovim podrijetlom, piscem

i nastojali preciznije odrediti vrijeme njegova postanka. S mnogo žara istraživao se u prvom redu ćirilčki dio kodeksa osobito u toku druge polovice 19. st., no višestruki naponi proučavatelja nisu dali konkretna rezultata pa nam je štošta u vezi s ovim rukopisom do danas ostalo nepoznato. Čudna je sudbina pratila ovaj crkvenoslavenski liturgijski spomenik. Po jednoj verziji (L. Žukovskaja) ćirilčki dio pisan je na češkom tlu u Sazavskom samostanu, kojemu je opat bio sv. Prokop i u kojemu se prakticirala slavenska liturgija. Tekst je dospio u Pariz, odakle ga je navodno mladi češki kralj Karlo IV. donio natrag u Prag i poslije darovao benediktinskoj zajednici samostana Emaus. Tu je g. 1395. pisan glagoljski dio kodeksa i priključen ćirilčkom dijelu. Kodeks je opet, ne zna se kada i kojim putem, dospio u Francusku i definitivno ostao u knjižnici grada Reimsa, po kojem je i dobio ime. Druga je verzija gotovo identična prvoj (L. Leger), samo ističe da je rukopis iz Sazavske biblioteke i da nije napuštao Češku do poslije 14. st. U vezi s *Remskim kodeksom* proširila se neprovjerena tvrdnja, koju su rado isticali neki istraživači, da su se na ovaj liturgijski tekst zaklinjali francuski kraljevi prilikom krunidbe. Nema međutim valjanih razloga da se u to vjeruje. Tekst *Remskoga zbornika* prepisao je francuski kaligraf J. B. Silvestre g. 1483,¹ a tiskao ga je u ćirilčko-latiničkoj transliteraciji češki slavist V. Hanka g. 1846. Koncem stoljeća g. 1899. fototipsko izdanje priredio je L. Leger.² Bila je to prilika da se proučavatelji rukopisa izravno upoznaju s tekstom rukopisa te provjere svoje pretpostavke i zaključke o njemu. Veliki međutim interes za ovaj kodeks, koji je kulminirao osobito do fototipskoga izdanja, neočekivano je oslabio u našem stoljeću. U novije vrijeme vraća se problematici *Remskoga zbornika* L. Žukovskaja s jednim tehnički skromnim izdanjem ćirilčkoga dijela rukopisa. Tako je i ovaj put pažnja autorice kao i doskorašnjih proučavatelja usredotočena na prvi dio dok je glagoljski dio, koliko je nama poznato, ostao slabo zanimljiv istraživačima. Ova nas je činjenica ponukala da pokušamo utvrditi postoji li i kakav je odnos između spomenutoga kodeksa i hrvatskoglagoljskog misnog lekcionara. Kako je poznato u Hrvata se nije sačuvao, iako pouzdanih tragova ima da je postojao, glagoljski lekcionar kao zasebna knjiga. Na sreću, preživjeli su do danas cjeloviti misni lekcionari u plenarnim glagoljskim misalima 14. i 15. st. Ovom tipu lekcionara pripada i *Remski lekcionar*. On sadrži

---

¹ J. B. Silvestre, *Evangelia Slavicae, vulgo Texte du Sacre*, Lutetiae Parisiorum 1843.

² L. Leger, *L'Évangélaire slavon de Reims, dit: Texte du Sacre*, Edition fac-simile, Paris-Prague, 1899.

---

misne blagdanske perikope, te je po svojoj strukturi sličan liturgijskoj knjizi, tzv. 'missale festivum'. Povezivanje *Remskoga lektionara* (dalje *RL*) s hrvatskoglagoljskom liturgijskom tradicijom ima svoje opravdanje u povijesti slavenske liturgije. Glagoljski *RL* pisan je g. 1395. u tzv. emauskom razdoblju. To je bilo vrijeme obnove ćirilometodske liturgije i književne tradicije na tlu Češke. S tom je nakanom ambiciozni Karlo IV, češki kralj i rimski car, osnovao slavenski samostan Emaus i potakao obnovu slavenske liturgije darivanjem starog *Sazavskog rukopisa* Emauskoj zajednici. Ovu su zajednicu sačinjavali hrvatski benediktinci glagoljaši, koji su na kraljevu želju došli iz Primorske Hrvatske. Emauski period nadživio je Karla IV. i trajao je najvjerojatnije do I. husitskog rata g. 1419.³ Hrvatski su glagoljaši bili prisutni na ovom prostoru oko 70—80-tak godina, dok je ukupno emausko razdoblje trajalo otprilike od 1347—1430.⁴ Kroz to je vrijeme prenesena iz Hrvatske i proširena po češkoj tradicija o sv. Jeronimu kao prevodiocu biblije na slavenski jezik.⁵ Znajući zašto su pozvani, da ožive slavensku liturgiju, hrvatski su glagoljaši, prirodno je pretpostaviti, ponijeli sobom i neke liturgijske knjige, koje su im bile neophodne za tu nakanu. Crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije tih knjiga kao i hrvatskoglagoljska liturgijska tradicija uopće nema sumnje da je morala ostaviti traga na djelatnost emauske redovničke zajednice, kojoj su pored hrvatskih glagoljaša pripadali i domaći češki redovnici. To potvrđuje i ugledni češki paleoslavist F. V. Mareš, koji ističe da je emauska staroslavenska hrvatskoglagoljska redakcija crkvene slavenštine 14. st.⁶ (str. 192) a da je pismo hrvatska glagoljica (str. 192). U *Predgovoru* fototipskom izdanju *Remskoga kodeksa* kaže se za staroslavenski jezik da je hrvatski jezik. Tako se staroslavenski identificiralo s onim što je hrvatsko.⁷ Pripremajući nužni fond liturgijskih priručnika hrvatski su glagoljaši morali prepisivati liturgijske knjige. I. Ostojić spominje tako nekoga Ivana iz Senja, za koga drži da je slavenski pisac.⁸ Prepisivanjem su se međutim bavili i domaći prepisivači. Navodi se tako da je samostan imao jednog plaćenog Čeha.⁹ Ovu potonju konstataciju potvrđuje jezik *Remskoga lektiona-*

³ I. Ostojić, *Benediktinci glagoljaši*, »Slovo« 9—10, Zagreb 1960, str. 14—35.

⁴ F. V. Mareš, *Hlaholice na Moravě a v Čechách*, »Slovo« 21, Zagreb 1977, str. 133—199.

⁵ Vj. Stefanić, *Tisuću i sto godina od moravske misije*, »Slovo« 13, Zagreb 1963, str. 5—42.

⁶ F. V. Mareš, *isto*, str. 192.

⁷ J. Hamm, *Hrvatski glagoljaši u Pragu*, Zbornik za slavistiku I, Novi Sad 1970, str. 84—91.

⁸ I. Ostojić, *isto*, str. 38.

⁹ F. V. Mareš, *isto*, str. 91.

ra, po kojem se ovaj tekst može smatrati češkim prijepisom. Pisac lektionara ne može zatomiti materinski jezik, pa u tekst unosi čehizme kojih u predlošku nije bilo: umivadlnica, modlitav i dr. Da bismo osvijetlili moguću bližu vezu između *Remskoga lektionara* i hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga značajno je navesti da se među glagoljskim rukopisima u Narodnom muzeju u Pragu, koji svi pripadaju emauskom periodu, nalazi 20 hrvatskoglagoljskih odlomaka iz 14. i 15. st., i to: brevijarskih 6, iz psaltira 6, iz misala 4, iz rituala 1, iz evanđelistara 1, iz biblijskoga teksta 1, i 1 iz direktorija.¹⁰ Kad se ima na umu sve izneseno, opravdano je očekivati da između *RL* i hrvatskoglagoljskog misnog lektionara postoji bliskost, ako ne u pogledu jezika, jer je *RL* češki prijepis, a ono s liturgijskoga i tekstološkoga gledišta. Izbor i raspored perikopa kroz crkvenu godinu u *RL* odgovara liturgijskoj praksi Zapadne crkve. Takav izbor i raspored imaju i hrvatskoglagoljski lektionari. Iznenađuje međutim, da *RL* kao liturgijski spomenik Zapadne crkve, miješa u toku crkvene godine Temporal ili gospodnje blagdane i Sanktoral ili blagdane svetaca. To je svakako neobično za strukturu Zapadnoga lektionara. Osim toga, u *RL* crkvena godina započinje Uskršnim vremenom, tj. Cvjetnicom, a završava Blagoviješću, što opet nije praksa zapadne liturgije. Vrijeme pak od Uskrsa do Duhova najstarije je liturgijsko vrijeme još od prije 4. st. Uskršnim vremenom počinju evanđelistari istočne crkve, kao izborno *Assemanovo evanđelje*. No naš se kodeks s *Assemanovim evanđeljem* ne slaže u znatnoj mjeri, pa razloga ovakvu početku crkvene godine u *RL* u sadašnjem trenutku ne bismo znali.

Kao prva orijentacija u identifikaciji odnosa između *RL* i hrvatskoglagoljskoga lektionara poslužila nam je poredba čašćenja pojedinih svetaca u njima. Slavenski samostan Emaus posvećen je na Uskršni ponedjeljak g. 1346. i stavljen pod zaštitu sv. Ćirila i Metoda, sv. Jeronima i sv. Prokopa. Izbor ovih zaštitnika upućuje na slavensku obojenost emauske glagoljaške opatije. Uzeta su sv. Braća, utemeljivači slavenske liturgije, staroslavenskoga jezika i glagoljskoga pisma. Zatim sv. Jeronim tobožnji prevodilac sv. Pisma na slavenski jezik i domaći svetac, sazavski opat sv. Prokop. Spomenđani ovih svetaca bili su zapovijedani blagdani za Emaus. Na te blagdane, kao i u sve ostale za koje *RL* sadrži misne perikope, a koji su također bili zapovijedani, opat je imao pontifikalnu, tj. biskupsku misu. Svetkovina sv. Braće počašćena je u *RL* perikopama Sap 10, 17—20 i Mt 10, 37—42, kao svetkovina s vlastitom misom. Nap-

---

¹⁰ Vj. Stefanić, recenzija: J. Vašica - J. Vajs, *Soupis staroslovanských rukopisů Národního musea v Praze*, Praha, 1957, »Slovo« 9—10, Zagreb 1960, str. 174—177.

rotiv u hrvatskoglagoljskim misalima nema posebne mise u njihovu čast. To ne bismo očekivali s obzirom da je Ćirilometodska liturgijska i jezična tradicija živjela među Hrvatima 1100 godina. Razlog je možda u tome što su službene zabrane te aktivno suzbijanje glagoljice uz heretičko mišljenje o Metodu bili dovoljno jaki kod protivnika slavenske liturgije u Hrvatskoj da bi se ovi slavenski apostoli i prosvjetitelji javno častili. Češka je bila dalje od Rima, i mogla je njihov kult lakše javno častiti. Ne treba zanemariti ni činjenicu koja je u ovakvim situacijama redovno prisutna: to je izgubljenost rukopisa koji su možda sadržavali posebne mise na dan sv. Braće. Spomen na osnivače slavenskoga bogoslužja nije u hrvatskoj liturgiji ipak izgubljen. Devet glagoljskih brevijara sadrži oficij sv. Braće. U njima se oni spominju na dan sv. Valentina 14. II, koji je ujedno dan Ćirilove smrti. Perikope su uzete ili iz Commune ispovjednika ili Commune mučenika. Na taj se način, iako diskretno, njihov dan slavio u hrvatskoj liturgiji. Prema istraživanjima Marije Pantelić u hrvatskoglagoljskim brevijarima mogu se nazrijeti tri varijante službe u čast sv. Braće.¹¹ Prvu varijantu službe sadrži *Ljubljanski brevijar* s čitanjima koja su uzeta iz Commune mučenika. Prva perikopa Sap 10, 17—20 ista je kao i u *RL*, ali se u *Ljubljanskom brevijaru* čita na rođenje mnogih mučenika izvan Uskrsa do Duhova. Evangeoska je perikopa opet kao u *RL* Mt 10, ali 37—42, i čita se na rođenje jednog mučenika, biskupa ili pape. Kako znamo, Braća su umrla prirodnom smrću, no njihov je život, osobito Metodov, imao elemente mučeništva zbog stalnih progona, a uz to je Metod bio i snijemski nadbiskup. Drugu varijantu službe sv. Braće nalazimo u *Drugom novljanskom brevijaru*. U njemu se perikope preuzimaju iz Commune ispovjednika, što više odgovara životnoj djelatnosti Ćirila i Metoda. U *Brevijaru popa Mavra* iz g. 1460. zabilježen je oficij 'na danъ svetihъ arhierĕi Kurila i Metudie' u tzv. Malim čitanjima ili Kapitulima (Hebr 7, 23). Čitanja su se preuzimala iz misnoga lekcionara toga dana pa se znalo otuda koje su se perikope čitale taj dan. *Mavrov brevijar* sadrži gotovo potpunu službu u čast sv. Braće. Štoviše u ovom su brevijaru najснаžnije pohrvaćeni slavenski apostoli Ćiril i Metod. Pisac je njihovo rođenje smjestio u Južnu Hrvatsku u Solin i dodijelio im ulogu nacionalnih prosvjetitelja koji »vse knigi hr'vat'ske tĭmač'se«. Čašćenje kulta Ćirila i Metoda u Primorskoj Hrvatskoj potvrđuje jedna naredba senjskoga kaptola iz g. 1380. Na račun ispomoći koju kap-

---

¹¹ M. Pantelić, *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460*, »Slovo« 15—16, Zagreb 1965, 94—149.

tolski kler pruža benediktinskim opatijama sv. Jurja i sv. Križa ove su opatije dužne nagraditi kaptol na dan 'sv. Kurila' jednim starom pšenice i jednim sirom.¹²

Sv. Jeronim nema također posebne mise u hrvatskoglagoljskim misalima. U njima se dan ovoga sveca komemorira s tri oracije, a jedino *Ljubljansko-beramski misal* časti ovoga sveca posebnom misom, a brevijar i oficijom na dan njegove translacije 9. V.: na dn̄ s̄tago Eronima prozvitera. Ovaj je kodeks vezan za istarski kraj, gdje je kult sv. Jeronima bio vrlo proširen. Misna epistola u *Ljubljanskom misalu* je Eccl. 50, 6—12, a u *RL* gotovo ista Sap 50, 1—13, dok za evanđelje stoji uputa da se uzme ono od 'doktorov': vi este sol̄ zemli Mt 5, 13—19. Ista su čitanja i u najstarijem hrvatskoglagoljskom misalu iz prve četvrti 14. st. Vat I114 misalu. U *RL* perikopa je Lc 11, 33—36 kao i u hrvatskoglagoljskom *Hrvojevu misalu* iz g. 1404., ali u ovome potonjem posuđuje se obrazac iz Commune ispovjednika.

Zanimljivo je da ni za sv. Benedikta, čijem je redu pripadao najveći broj redovnika glagoljaša, hrvatskoglagoljski misali nemaju posebne mise. U *RL* na njegov se dan čita poslanica Sap 10, 10—14 i Eccl. 45, 3—9. koju ima još jedino hrvatskoglagoljski *Berlinski misal* iz g. 1402, a čita se na rođenje jednoga ispovjednika, biskupa ili pape, što se na sv. Benedikta može odnositi, jer je bio utemeljivač jednoga reda. Evanđelje Mc 10, 25—31 hrvatski misali nemaju. Što se tiče sv. Prokopa zaštitnika emauske opatije i sazavskoga opata, lako je pretpostaviti da za njega kao češkoga sveca neće biti u hrvatskim liturgijskim kodeksima posebne mise. On se spominje jedino u kalendaru.

Izvjescna razlika u sudbini čašćenja kulta spomenutih svetaca, osim dakako domaćega Prokopa, između *RL* i hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga proizlazi, držimo, iz same naravi *RL* kao misnoga lekcionara. *Remski rukopis* pisan je za konkretan samostan, za Emaus, i sadrži perikope samo za dane koji su za taj samostan bili zapovijedane svetkovine. Razumljivim se čini da će se onda u jednoj knjizi naći perikope za spomendane svetaca koji su ujedno bili zaštitnici Emausa. U Hrvatskoj je čašćenje ovih svetaca moglo biti općenito prošireno i ne vezano za jednu opatiju ili pokrajinu, samo što nam se takvi kodeksi nisu sačuvali. Osim toga čašćenje kulta pojedinih svetaca bilo je ponegdje diskretnije zbog naročitih povijesnih razloga.

---

¹² M. Pantelić, *Kulturni ambijent djelovanja Blaža Baromića, pisca i stampara glagoljskih knjiga*, »Senjski zbornik«, sv. 6, Senj 1975, str. 31—43.

Popis blagdana i raspored perikopa kroz crkvenu godinu, kako je već rečeno, odgovara strukturi hrvatskoglagoljskog misnog lekcionara. Donosimo raspored blagdana i njihovih čitanja kroz cijelu liturgijsku godinu. Tamo gdje se perikopa u *RL* razlikuje od hrvatskog lekcionara ističemo da li je razlika u odabiru perikope ili blagdana kad se čita ta perikopa.

f.1	v nedělju cvětnu	Phil 2,5—11 Mt 21,1—9
f.3	v četvrtak veli	ICor 11,20—32
f.4		Ioan 13,1—15
f.6	v svetuju subotu	Col 3,1—4 Mt 28,1—7
f.7	v nedělju paski	ICor 5,7—8 Mc 16,1—7
f.8	nъ krštenie crkvě	Apoc 21,2—5
f.9		Lc 19,1—10
f.10	v utori Ī po pascě	Act 13,26—33 Lc 24,36—47
f.12	nъ vznesenie gospodne	Act 1,1—11
f.14		Mc 16,14—20
f.15	v nedělju petikostnu	Act 2,1—11 Ioan 14,23—31
f.18	v čbštъ svete troice	Rom 11,33—35 Ioan 15,26—27; 16,1—4
f.19	mša tela hristova	ICor 11,23 Ioan 6,56—59

Uz blagdan Tijelova stoji uputa 'išti v četvrtak veli', a to je perikopa koju imaju naši misalci ICor 11,20—32 na Veliki četvrtak dok za Tijelovo imaju isto ICor, 11,23—29.

f.20	nъ дньъ svetago ivana krstitela	Is 49,1—7 Lc 1,57—68
f.22	nъ дньъ petra i pavla apostol	Act 12,1—11
f.24		Mt 16,13—19
f.25	nъ дньъ svetago prokopa opata	Rom(krivo!)Eph 1,3—8 Lc 12,32—34

Epistolu Eph 1,3—8 imaju hrvatski misali za Commune sanctorum, tj. 'navečerje mnogim apostolima; Evanđelje Lc 12,32—34 nemaju.

f.26	нь взнесеніе богородіце маріе	Eccl 24,11—20 Lc 10,38—42
f.28	нь рождство богородіце маріе	Prov 8,22—35
f.29		Mt 1,1—16
f.31	нь дньъ свѣтаго вѣшtesлава мученіка	Eccl 39,6—13
f.32		Lc 14,26—33

Obje ove perikope ima ljubljanski misal, ali kao opće mjesto, tj. 'na rođenje ā mēka bskp ili p̄p'.

f.33	нь дньъ свѣтаго михайла архан'ј'ела	Apoc 12,7—12
f.34		Mt 18,1—10

U hrvatskoglagoljskom lekcionaru čita se epistola Apoc 1,1—6.

f.36	в чьстѣ блаженаго ероніма доктора оца нашего	Eccl 50,1—13
f.37		Lc 11,33—36

Hrvatski kodeksi imaju kraću poslanicu

f.37	нь дньъ всіиъ свѣтииъ	Apoc 7,2—12
f.39		Mt 5,3—12
f.40	нь вїлїїу рождства христова	IRom 1,1—6
f.41		Mt 1,18—21
f.41	нь рождство христово по јутри	Tit 2,11—15
f.42	pred matutnu misa	Lc 2,1—14
f.43	нь рождство христово нь усвите	Tit 3,4—7
f.44		Lc 2,15—20
f.44	k misi velikoi	Hebr 1,1—12
f.46		Ioan 1,1—14
f.47	нь свѣтаго стѣпана	Acta 6,8—10; 7,54—59
f.48		Mt 23,34—39
f.49	ивана апостола і еванђеліста	Eccl 15,1—6
f.50		Ioan 21,19—24

- f.50   нь obrezanie hristovo   Rom 8,1—4;15,8—9
f.51   Lc 2,21

Epistolu Rom 8,1—4 nema hrv. lekcionar, a od Rom 15 ima 4—13.

- f.51   нь ofifaniju kь mši   Is 60,1—6
                          Mt 2,1—12
- f.54   нь дьнь vzněsenie gospodne v
      crьkvь   Mal 3,1—5
                Lc 2,22—32
- f.56   нь svetago kurila i metudie   Sap 10,17—20
                          Mt 10,37—42

Ovu poslanicu ima hrvatski lekcionar za mnoge mučeni-ke, a evanđelje Mt 10,34—42 na rođenje jednoga mučenika ili pape.

- f.57   нь дьнь svetago benedikta opata   Sap 10,10—14;
f.58   Eccl 45,3—9
                               Mc Lo,25—31

Istu poslanicu ima samo hrvat. glagolj. Berlinski misal za rođenje jednoga mučenika, biskupa ili pape. Evanđelje Mc 10 nemaju hrv. misali.

- f.59   blagověštenie bogorodicě marie   Is 7,10—15
                               Lc 1,26—38

Obje se perikope čitaju u hrv. lekcionaru na kvatrenu sri-jedu.

- f.61   ednogo ispovědnika ili biskupa   Eccl 45,1—6

Od ukupno 32 poslanice, koliko sadrži *RL*, samo 2 nema hrvatskoglagoljski lekcionar, a od 31 Evanđelja nema također samo 2 Perikope. Raspored čitanja po blagdanima tokom litur-gijske godine gotovo je identičan, samo se perikope Is 7,10—15 i Lc 1,26—38 ne čitaju na Blagovijest već na kvatrenu srijedu kao II. čitanje.

Pokušat ćemo u nastavku tekstološkom poredbom provje-riti bliskost glagoljskoga *Remskog lekcionara* i hrvatskogla-goljskog misnog lekcionara. Suprotstaviti ćemo izabrane peri-kope *RL* čitanjima u najstarijem glagoljskom lekcionaru Vat. 1114 misala iz prve četvrti 14. st., lekcionaru *Novakova (Nk) misala* iz g. 1368. *Ročkoga (Ro) misala* iz g. 1420 (približno) i

Hrvojeva (Hm) misala iz g. 1404. Perikope navedenih glagoljskih kodeksa usporedit će se s *Ostromirovim (Ost) evanđeljem*. Tekstovi su preuzeti iz tiskanih izdanja, i to: hrvatskoglagojski prema kritičkom izdanju *Hrvojeva misala*¹³ a *RL* i *Ost* prema Hankinu izdanju ovih spomenika.¹⁴ Tekst *Ost* donosimo u latiničkoj transliteraciji, nerazriješenih titla, a glagoljske perikope onako kako je tekst razriješen.

RL	Vat ₄ Ro Nk	Ost
jegda že hristos jevise tagda život vaš s nim jevi se v slavě	egda že hr̄st̄b̄ ēvit' se život̄ vaš' t̄gda i vi ēvite se s nim' v slavě	egda že h̄s javit se život̄ vaš̄ togda i vy s nim javitese v̄ slavě
Hm	Col III, 4	
i kada hr̄st̄b̄ ēvit se život̄ vamb̄ t̄gda ēvite se s hr̄st̄b̄ v slavi	Cum Christus apparuerit cita vestra: tunc et vos apparebitis cum ispo in gloria.	
ot straha že jego	ot straha že ego Nk	ot straha že togo
strahom' ustrašiše se	ot straha ego Vat ₄ Ro Mt 28,4 Prae timore autem eius ...	
vědě ubo jeko spasa iščeta propetago	vidě ubo ēko spasa iščete propetago Ro ēko isusa Vat ₄ Nk	věm̄ bo jako isa ras- p̄tago iščeta
vim' kako isusa iščete propet'go	Mt 28,6 Scio enim quod Iesum qui crucifixus est quaritis ...	
priděta i vidita pridite i vidite	priděta i vidite Mt 28,6 Venite et videte ...	priděta vidita
tu i uzrite tu i izrite (!)	tu i uzrite Mc 16,7 ibi eum videbitus	tu i vidite
skoro šadše i skoro šad'še s nebese ot boga ugotovan	edro šbd̄ši Mt 28,7 et cito euntes ... s nebese ot boga ugotovan	i skoro šbd̄ši ot ba sn b̄ži prigotovan̄
s nebese ugotovan̄	Apoc 21,2 de caelo a Deo paratam ...	

¹³ B. Grabar - A. Nazor - M. Pantelić, *Hrvatskoglagojski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, transkripcija i komentar*, Zagreb, Ljubljana, Graz 1973.

¹⁴ V. Hanka, *Sazavo-Emmauzskoje Svjatoje Blagovestvovanije*, v6 Prazě 1846.

glas veli ot <i>prěstola</i> glagoljušć	glas veli ot <i>prěstola</i> glagoljuć	glasъ veli sn̄ bse gljušć
glas' ot <i>prěstola božiē</i> govoreć	Apoc 21,3 Vocem magnam de throno dicentem.	
se <i>krov</i> boži s <i>člověki</i> i <i>prēbudet</i> s nimi	se <i>krovъ boži sa člo-</i> věki i <i>prēbudet'</i> š nimi	se <i>skynia bžie sъ</i> člky i <i>veselit̄ se</i> s nimi
se <i>krov</i> boži sa <i>člověki</i> i <i>prēbudetъ</i> š nimi	Apoc 21,3—4 Ecce tabernaculum Dei cum hominibus et habitavit eum eis.	
<i>otret'</i> bog svaku slzu	<i>ot'ret</i> bogъ vsaku slzu	i <i>otimeto</i> bъ vsęku slezu
i <i>otaret</i> bogъ vsaku slzu	Apoc 21,4 et absterget Deus omnem lacrymam....	
<i>snide</i>	<i>snide</i> Nk slēzi Vat, Ro	<i>sālēze</i>
<i>slize</i>	Lc 19,6 descendit	
Zakej reče <i>k isusu</i> zakhei reče <i>k isusu</i>	zakhei reče <i>kb isusu</i> Lc 19,8 Zachaeus dixit ad Dominum...	zak'hei reče <i>kb gn</i>

Sirijska varijanta prijevoda sv. Pisma ima: Zacchai et dixit ipsi Jeschua.

pokaza im rucē i nožē i <i>rebra</i> svoje	pokaza im rucē i nožē svoi	pokaza imъ rocē i nozē...
pokaza imъ ruci i nozi svoi	Lc 24,40 Ostendit eis manus et pedes...	

Dodatak 'rebra', koji *RL* sadrži a ostali uspoređeni kodeksi nemaju, tražili smo na paralelnom mjestu u evanđeliste Ivana 21,27, ali ga ovaj nema. Kontrolirali smo još nekoliko Evanđelja: *Zografsko*, *Marijinsko*, *Miroslavljevo*, *Vukanovo*, *popa Jovana*, pa bosanske kodekse: *Kopitarevo*, *Divoševo*, *Nikoljsko evanđelje* i *Hvalov rukopis*. Svi spomenuti evanđeoski tekstovi nemaju na spornom mjestu riječi 'rebra'. Potvrdu ove riječi ipak smo našli u *Assemanu* i *Dobromirovu evanđelju*: i se rečъ pokaza imъ rocē i nožē i *rebra* svoē. Međutim se *RL* tekstološki inače ne slaže s *Assemanom*. Zanimljivo je da se ovaj dodatak 'rebra' još dva put javlja, i to kao prividno sinoptičko mjesto. U *Hvalovu rukopisu* i *Marijinskom četveroevanđelju* nalazi se u tekstu perikope Ioan 20,20. U prvome: i rečъ pokaza imъ ruci i nožē i *rebra* svoja. U drugome: i se rečъ

pokaza imъ ročě i nožě i *rebra* svoê. Latinski tekst među-
tim nema riječi 'rebra' u Ioan 20,20:ostendit eis manus et
latus.

jeko ivan ubo krsti <i>vodoju vodoju</i>	êko ivan kr'sti <i>vodoju</i>	jako ioanъ ubo kr- stilъ estъ <i>vodoju</i>
---	----------------------------------	--

kako ivanъ hr'sti <i>vodoju</i>	Acta 1,5 quia Ioannes quidem baptizavat aqua ...	
---------------------------------	---	--

Najvjerojatnije se ovdje radi o reduplikaciji riječi koju je
načinio pisac teksta. Nismo mogli naći u ostalim Aposto-
lima ovakvu pogrešku na ovom mjestu pa otpada moguć-
nost da bi nas ona dovela do zajedničkog predloška, kako
obično biva s pogreškama koje su zajedničke rukopisima.

jeko otec <i>věci</i> mēnē jest	êko otъcъ <i>boli</i> mene est	jako ocъ <i>bolii</i> mene jestъ
ere otъcъ <i>boli</i> mene est.	Ioan 14,28 qui Pater maior me est ...	

ili kto přēzde <i>da</i> jemu i <i>něvzdast'</i> se jemu?	ili kto přēzde <i>da</i> emu i <i>něvzdast'</i> se emu?	ili kto přēzde <i>dast</i> emu i <i>vъzdast</i>
--	--	--

ili kto přije <i>da</i> emu i <i>nevzast</i> se emu?	Rom 11,35 Aut quis prior dedit illi et retribuetur ei?	
---	---	--

hlěb <i>gospoden</i> hlěbъ <i>sa</i>	hlěbъ <i>gospodnъ</i> I Cor 11,27 panem hunc ...	hlěbъ <i>sei</i>
---	---	------------------

Sirijska varijanta prijevoda sv. Pisma ima: pane Domini ...

iže bo ašte jest' i p'jet' nēdostojen <i>si grēh sebě</i>	iže bo ašče êst i p'etъ nedostoen' <i>si grēh sebě</i>	jady bo i pje nedo- stoinē <i>sudъ sebě</i>
---	--	--

ki bo êst' i p'etъ nedostoēnъ <i>semrtъ</i> sebi	I Cor 11,29 qui enim manducat et bibit indigne iudicium sibi ...	
---	---	--

otvrzoše <i>že</i> se usta jego	otvrzoše <i>že</i> se <i>abie</i> usta ego	otvrzošę sę usta ego <i>abije</i>
------------------------------------	---	--------------------------------------

otvrzoše se <i>abie</i> usta ego	Lc 1,64 apertum est autem illico os eius ...	
-------------------------------------	--	--

niktože vžigajet' světil- nika i postavljajet i pod spudom	niktože vžigaet světil- nika i <i>v skrově</i> <i>pol</i> - <i>gaet</i> i ni pod spudom	niktože ubo světilni- ka vžegъ <i>vъ skrově</i> <i>polagaetъ</i> ni pod spudomъ
--	---	--

niktože vžigaet světilni- ka i <i>v skrovně</i> <i>měště</i> <i>polagaet</i> ga ni pod spudom	Lc 11,33 nemo lucernam accendit et in abscondito ponit, neque sub modio ...	
--	---	--

da vhodešte <i>v dom</i> videt' svět	da (světiti všem iže v hramině sut Vat.)	da vhodešti světě videtě
da vhodeće světě videtě	Lc 11,34	ut qui ingrediuntur lumen videant ...
ašte oko tvoje čisto budet	ašće oko tvoe čisto budet	egda ubo oko tvoe prosto budetě
ašće oko tvoe čisto budetě	Lc 11,34	si oculus tuus fuerit simplex ...
ki jest' v tebě	iže v tebě est	iže v tebě
ki v tebi est	Lc 11,35	quod in te est ...
i jeko světilnik ml'nie prosvětiti te	ěkože svetlost ml'nie prosvětiti te	jako se egda světil- nik ^ě blistaniem ^ě pro- svěšćaet ^ě t ^ě
i kako svitlosto ml'nie prosviti te	Lc 11,36	et sicut lucerna fulgoris illumi- nabit te.
obručeněj bivši materi Isusovi marii osipu	egda obručena běše mati spasa mariě osipu	
obručeni bivši materi isusovi marii osipu	Mt 1,18	cum esset desponsata mater eius Maria Ioseph ...
i narečet se ime jemu spas	i narečeši ime spas	
i narečeši ime emu spas	Mt 1,21	et vocabis nomen eius Iesum ...
prělomi i da učnikom svoim glagole	prělomi i da učeni- kom svoim glagole	prelomi i reče
prelomi i reče	I Cor 11,24	fregit i dixit
za vi i za mnogie prě- dast se	za vi i za mnogie prědast se	za vi lomi moe se ...
za vas predaet se	I Cor 11,24	pro vobis tradetur ...
jegda že umi nogi ih	egda že umi nogi ih	jegda umy is nožě učnikom ^ě sviom ^ě
egda umi nogi ih	Ioan 13,12	postquam ergo lavit pedes eorum ...
stvorih vam az gospod' i učitel' vaš vi vzivajete me učitelju i gospodi	stvorih vam vi vzi- vaete me učitelju i gospodi	stvorih ^ě vam ^ě vy glašajete m ^ě učitel ^ě i g ^ě
stvorih vam vi vzivaete me učitelja i gospoda	Ioan 13,13	Scitis quid fuerim vobis? Vos vocatis me Magister et Do- mine ...

ašte ubo *az gospod' i učitel'* umi nogi vaše

ašće ubo *az umih nogi vaše gospod i učitel*

ašte ubo *azъ umyhъ vaši nožę gb i učitelъ*

ašće ubo az gospodъ i učitelъ vašъ umihъ nogi vamъ

Ioan 13,14 Si ergo lavi pedes vestros Dominus et Magister ...

potom že vliv vodu va umivadnicu načet umivati nogi *učenikom svoim*

potom že vliv' vodu vъ umivalnicu načet umivati nogi *učenicom (učenikom svoim Nk)*

potom vъlija vodo vъ umivalnico i načetъ umivati nogy *učenikomъ*

i vlie vodu vъ umivalnicu i načetъ umivati nogi *učenikom*

Ioan 13,5 deinde mittit aquam et coepit lavare pedes discipulorum ...

Sirijska varijanta prijevoda sv. Pisma: discipulorum suorum.

muži bratie i *otci* i sinovē roda

muži bratie sinove roda

mužie bratia snove roda

muži bratiē sinove roda

Acta 13,26 viri fratres filii generis ...

iže v vas bojte se boga vam *spasenie slovese sego poslano jest'*

iže vъ vašъ boeći se boga vam *slovo spaseniē sego poslano est'*

iže vъ vašъ boęštei se *ba* vamъ *slovo spseniā sego posla se*

ki vъ vašъ boeće se boga vam *slovo spaseniē sego postavleno est*

Acta 13,26 qui in vobis timent Deum vobis verbum salutis huius missum est. ...

i knęzi jego nevędu *gospoda isusa i glagol proročskih*

i knęzi ego nevęduće *gospoda isusa i glagolъ proročskih'*

i knęzi ihъ sego ne razumęvše i glasъ proročskih

knezi neznajuće *gospoda isusa i riči proročskihъ*

Acta 13,27 principes eius hunc ignorantēs et voces Prophetarum ...

gospod že vskręsi i ot mrtvih v *treći den*

bogъ že vskręsi i ot mrtvih v *treći danъ*

bgъ že vskręsi ego ot męrtvyhъ ...

gošpodъ vskrse i v *treći dnъ* ot mrtvihъ

Acta 13,30 Deus vero suscitavit eum a mortuis tertia die.

všadšęje s nim v *jerusalim iže daže i dosele svędęteli*

vš'dšem' s nim' ot *galilęe v erusolimo iže daže i dosele svędęteli*

vъzšędšim s *nim ot galilęę vъ erslim iže nņe sutъ svędęteli*

všadšim š nim ot *galilęe v erusolimo* ki dari dosele svędęteli

Acta 13,30 cum eo de Galilaea in ierusalem qui usque nunc sunt testes ...

Tekstovi uspoređenih perikopa pružaju sliku odnosa između navedenih kodeksa, koja realno vrijedi za ukupan tekst perikopa *RL*, koji ovdje nismo prezentirali zbog ograničenosti prostora. U više od 50% slučajeva lekcionar *Remskoga kodeksa* slaže se s hrvatskim lekcionarom doslovce, i to poglavito s onim starijih misala a na dva mjesta potpuno se podudara s *Hrvojevim misalom*, najpohrvaćenijim glagoljskim liturgijskim spomenikom. U manjem broju perikopa razlike su neznatne, i one se odnose u prvom redu na poredak riječi. U jednoj trećini teksta *RL* ne slijedi hrvatskokrkvnoslavenski lekcionar. To se odstupanje nalazi u nekim manjim tekstološkim dodacima koje pisac *RL* dodaje svom prijepisu, a kojih nemaju paralelna liturgijska mjesta u ostalim kodeksima. Indikativan je za starost naših rukopisa odnos teksta *RL* i hrvatskoglagojskoga lekcionara prema tekstu Vulgatina prijevoda sv. Pisma. Dobrim se dijelom i jedan i drugi lekcionar ne podudaraju, ili se pak nedovoljno slažu s Vulgatom. To je opet potvrda one poznate činjenice, više puta isticane, da se u hrvatskim misalima nije sve prevodilo kad su se liturgijske knjige morale udešavati prema Vulgati u 13. st., već su se preuzimali stariji glagoljski prijevodi od kojih su neki čak ćirilometodski. Drugim riječima, izvjesno je da je i predložak (ili jedan od njih) *RL* bio stariji od 13. st. U svakom slučaju razložno je prihvatiti misao da perikope u *RL*, uprkos nekim odstupanjima od hrvatskih kodeksa, pripadaju onoj istoj tekstološkoj tradiciji kojoj je, ako ne korijen, ono svakako grana hrvatskoglagojski misni lekcionar. Valja međutim podvući da je i neki drugi predložak (ili više njih) bio od utjecaja na formiranje *RL*. No to se svakako ne odnosi na Ostromirovo evanđelje koje se znatno razlikuje i od *RL* i od lekcionara najstarijih hrvatskoglagojskih misala. Ništa manje važnosti ne bi se smjelo pokloniti ni činjenici da se *RL* i hrvatski lekcionar na tri mjesta podudaraju sa sirijskom varijantom prijevoda sv. Pisma.

Dužni smo na kraju objasniti zašto smo analizu teksta *RL* vršili na osnovi Hankina izdanja *Remskoga kodeksa* a ne, kako bi se očekivalo, prema fototipskome izdanju toga spomenika. Rad na tekstološkoj analizi *RL* bio je korisna prilika da se neposredno upoznamo s postupcima V. Hanke u ćirilčko-latičkoj transliteraciji *RL* Silvestreova izdanja, tj. glagoljskoga prijepisa originala. Odgovor na ovo pitanje smatrali smo da može neizravno doprinijeti razrješavanju dileme koja se u najnovije vrijeme nametnula paleoslavenistici. Jesu li *Kijevski listići* zaista falsifikat ovoga češkoga slaviste? Poznato je

